

جایگاه فرهنگ و اخلاق در نظام آموزش

با تکیه بر سند تحول بنیادین و اساسنامه دانشگاه فرهنگیان

فاطمه جعفری کلیبر

دکتری زبان و ادبیات فارسی، مدرس دانشگاه فرهنگیان تبریز

معصومه حسن پور کهنمویی

دکتری زبان و ادبیات فارسی، عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان تبریز

چکیده

فرهنگ یک جامعه مجموعه‌ای از آداب و رسوم و سنت‌ها و رفتارهای جمعی افراد آن جامعه است که در طی فرایند زمانی طولانی شکل گرفته و در پرتو اندیشه‌ها و تفکرات مردم قوام و دوام یافته و آن‌ها را به یکدیگر مرتبط ساخته است. این روابط برخاسته از نیازها و دردها و روحیات و اندیشه‌های جامعه یا ملتی است که افراد آن در تعامل با همدیگر و در موقعیت‌های مختلف فردی و اجتماعی از خود بروز می‌دهند. نوع احساسی که هر فرد نسبت به اجتماع، تاریخ، هم‌نوع و افراد جامعه دارد زاینده فرهنگ اوست. تأثیر و نقش فرهنگ در زوایای مختلف زندگی فردی و گروهی در هر جامعه بر کسی پوشیده نیست و ارزش‌های مادی و معنوی برخاسته از فرهنگ، بر شکل و محتوای زندگی افراد اثر می‌گذارد.

در این جستار ضمن پرداختن به ارزش‌های اسلامی و انسانی و معیارهای تعالی و تکامل در جامعه اسلامی، توجه به ابعاد معنوی زندگی را لازمه اصلاح و بازسازی منابع انسانی دانسته، و راهکارهای متناسب با مبانی دینی و ملی مصوب در سند تحول

فرهنگی و غنی‌سازی و تقویت فرهنگ‌های سالم، اگر مبتنی بر ارج نهادن به کرامت‌های انسانی باشد، سعادت دنیا و آخرت را در پی دارد و پیشرفت و خوشبختی نوجوانان و جوانان جامعه را تضمین می‌کند. توجه به فرهنگ سالم و غنی و استفاده از اندیشه‌های سازنده اندیشمندان، از اولویت‌های مهم جامعه به‌ویژه در نهادهای علمی و تربیتی، مثل دانشگاه و آموزش و پرورش است. امروز ترویج و گسترش دادن فرهنگ صحیح ایرانی - اسلامی دغدغه مسئولان کشوری است، چرا که سعادت جامعه و نسل‌ها بدان بازبسته است و ترقی کشور و تعالی فرهنگ و معنویت و کرامت انسانی رابطه مستقیم با رعایت ارزش‌ها و تقید به حریم انسان‌ها دارد. «مربی کودک و نوجوان، نیازمند شناخت اصول تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، جنبه‌های فرهنگی، مذهبی و ملی جامعه خویش است تا خواسته‌ها و نیازهای مخاطبان را برآورد.» (نعمت‌اللهی، ۱۳۹۰: ۴۴) جوانان امروز دچار روزمرگی شده‌اند و لازم است این رفتارهای ناهنجار، آسیب‌شناسی شده و راهکارهای کارشناسانه از سوی متولیان این امور

بنیادین آموزش و پرورش و اساسنامه دانشگاه فرهنگیان را راهکاری سازنده و معقول در جهت هدایت نسل جوان به سرمنزل مقصود می‌دانیم و معتقدیم که توسل به این ابعاد از زندگی نوجوانان و جوانان موجب غنی‌تر شدن کیفیت نظام آموزشی و تعلیم و تربیت آنان می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دین، فرهنگ، نظام آموزشی، دانش‌آموزان، دانشجو، معلمان

مقدمه

جهان‌بینی هر شخص را می‌توان از آداب معاشرت، طرز لباس پوشیدن، سبک زندگی، سخن گفتن و حتی نوع برخورد وی با دوستان و آشنایان او استنباط کرد. فرهنگ، وجه تمایز انسان از دیگر جانداران است و کاربست هر یک از اصول اخلاقی، فرد را از پایگاه فرودین به پایگاه فرازین انسانیت می‌رساند. پایبندی مردم یک جامعه به ارزش‌های معنوی و آموزه‌های دینی و دلبستگی به فرهنگ اصیل انسانی، زندگی فردی و اجتماعی افراد جامعه را سامان می‌دهد و به رفتار انسانی و تعالی جویانه مردمان منجر می‌شود. تصفیة

طرح و اجرا شود. آسیب‌شناسی رفتارهای پرخاش جویانه، پایین بودن آستانه تحمل در جوانان، تجمل‌گرایی و کم رنگ شدن احترام به بزرگ‌ترها باید به‌عنوان طرح‌های پژوهشی سازنده و اولویت‌دار، با جدیت و دلسوزی پیگیری و درمان شود. هر یک از این رفتارهای ناپه‌نجان تبعات سوئی دارد از جمله «پرخاشگری، پیامدهای منفی متعددی دارد شامل ترس، از دست دادن مدیریت رفتار، دور شدن از صفات انسانی، بی‌زاری از مردم، کاهش سلامتی و ... که این خطر حتی زندگی راحت و ایمن فرد پرخاشگر را تهدید می‌کند.» (بولتون، ۱۳۹۳: ۱۹۴)

اساسنامه دانشگاه فرهنگیان و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر امور مهم و ارزش‌های انسانی - اسلامی اهتمام ویژه دارد و این هر دو نهاد اثرگذار و پیشرو در تعلیم و تربیت، اندیشه‌های والا و تحولات بنیادین و کارسازی را در برنامه خود گنجانده‌اند که چشم‌اندازی امیدبخش و افق روشن پیش روی جامعه و جوانان برمی‌گشاید و بهبود کیفیت دنیا و معاش و معاد جوانان را در برنامه هدفمند خود قرار داده و موجبات سعادت‌مندی آن‌ها را تأمین و تضمین می‌کند.

اساس جوامع بشری بر مبنای مجموعه‌ای از ارزش‌ها بنا نهاده شده است. اگر افراد جامعه نسبت به این ارزش‌ها بی‌اعتنا باشند یا حرمت آن‌ها را رعایت نکنند جامعه دچار هرج و مرج شده و نظام فرهنگی آن سست و ناپایدار خواهد شد.

در ایران احترام به بزرگ‌تر، عبادت، رعایت حق و حقوق دیگران، آداب سخن گفتن، و ... هر یک ارزش به شمار می‌آیند و احترام نهادن به هر یک از آن‌ها لازمه زندگی سعادت‌مندان و توأم با آرامش و عزت و احترام است.

ارزش‌های اخلاقی درون اجتماع و اهمیت مسائل مذهبی در جامعه ما سرآمد هر گونه ارزش اجتماعی است و کارکرد آن‌ها در اجتماع و افراد جامعه اساس ترقی و سعادت واقعی انسان است و برعکس «تمایلات تکامل نیافته سبب کشمکش‌های روانی می‌شود طوری که انسان نمی‌تواند متوجه

هدف‌های دیگری شود.» (دوبس، ۱۳۶۸: ۱۴۶) اما امروزه با کمال تأسف بسیاری از این ارزش‌ها در اغلب جوامع از جمله در کشور ما جایگاهش را از دست داده است و جوانان و نوجوانان ما نسبت به رعایت آن‌ها علاقه و رغبتی از خود نشان نمی‌دهند. بسیاری از جوانان روحیه پرخاشگری و درونی ناآرام و پر آشوب دارند. پاره‌ای از آن‌ها شیفته فرهنگ‌های پوچ و مبتذل بیگانه‌اند. دستورات اسلام و آموزه‌های دین جایگاه نازلی در زندگی آنان دارد و این بنیان فرهنگ و اصالت ایرانی را متزلزل می‌سازد و نسل آینده خودباخته می‌شوند.

راه سامان گرفتن
ناهنجاری‌های جامعه
و هدایت جوانان به
استوارترین راه، از مسیر
دین و فرهنگ می‌گذرد.
توسل به ایمان و عقیده
و باورهای ملی و مذهبی،
انسان را از سردرگمی و
بی‌مسئولیتی رها ساخته
و زندگی را پر بارتر و
معنادارتر می‌کند

لزوم بازنگری در مواد آموزشی

مؤثرترین عامل موفقیت و عاقبت‌بخیری جوانان اعتقاد به تعالیم اسلام و عمل به دستورات قرآن است. «محصور ماندن آدمی در دانش‌های زمینی و حسی، و رها کردن معرفت‌های غیبی، حجاب حقیقت است و دل را از عرفان دور می‌سازد.» (نصر اصفهانی، ۱۳۷۷: ۱۱۰) چرا که انسان موجودی خداجوست و یافتن پاسخ سؤال‌هایش مایه آرامش او می‌شود. خدانشناسی و خداجویی شالوده فرهنگ دینی و کرامت انسانی است. ما باید

برای گشودن درهای موفقیت و سعادت از این نیروها یاری بجوییم. اگر جوانان و دانشجویان ما آراسته به فضیلت‌های اخلاق اسلامی، عامل به عمل صالح، تعالی جو و ترقی خواه، پژوهشگر و تحول‌آفرین باشند دیگر بار ایران سرفرازانه و با اقتدار تمام در قله‌های علوم و دانش‌های عصر، پرچم‌دار خواهد بود و امپراتوری علمی فرهنگی‌اش در چهارسوی عالم خیمه خواهد زد. اینک برای بازیابی عظمت دیرین و اوج‌گیری بیشتر ایران و ایرانی مسئولان تدابیری اندیشیده‌اند که برنامه‌ریزی و پیاده کردن آن‌ها در خانواده گسترده فرهنگ کشور (دانش‌آموزان و دانشجویان و فرهنگیان) موجب نجات تمام اقشار جامعه خواهد شد.

اهمیت مدرسه، دانشگاه و دانشگاهیان

«اگر دانشگاه را سست بگیریم و از دست برود همه چیزمان از دست رفته است.»
امام خمینی

«اهمیت دانشگاه به قدر اهمیت آینده کشور است. اگر می‌خواهیم کشوری آباد، پیشرفته و مترقی، متمدن و دارای امنیت داشته باشیم باید به دانشگاه بپردازیم.»

رهبر معظم انقلاب اسلامی

«سهم عظیمی از گمراهی بشر و راه نیافتن او به حقیقت بر دوش توقف در اسباب و علل است.» (نصر اصفهانی، ۱۳۷۷: ۱۰۵)

«ادب به معنای گفتار و کردار نیکو، نگاهداشت حد هر چیز و پاک گرداندن ظاهر و باطن از هر گونه آرایش است که مجموع آن‌ها ادب نفس نامیده می‌شود.» (نعمت‌اللهی، ۱۳۹۰: ۳۳) معنای واقعی ادب و ادب نفس در مدرسه به تکامل می‌رسد و در بیشتر فراگیران نمود عینی می‌یابد.

وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری پیشرو در آموزش توأم با پرورش، تولید و ترویج علم نافع، سرآمد در آموزش شایستگی‌های حرفه‌ای و تخصصی تربیت‌محور هستند که با توانمندی تمام در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین آموزشی و تربیتی در شکوفایی فطرت‌ها، استعدادها و شکل‌گیری هویت یکپارچه

اسلامی - ایرانی-انقلابی دانش‌آموزان و دانش‌جو معلمان می‌کوشند. آن‌ها برای دستیابی به اهداف بلند آموزشی و تربیتی، قوانین و مقررات ارزشمندی طرح کرده‌اند که در مدارس و دانشگاه فرهنگیان کشور، که متولی تعلیم و تربیت راستین هستند توانمند و پر قدرت پی‌گیری می‌شود. لزوم بازنگری و اصلاح برخی ضعف‌ها در اولویت کاری قرار دارد و تحقق این ضوابط و قوانین در نظام آموزشی، نشانگر میزان تحقق ارزش‌های اسلامی و ایرانی در تمام سطوح علمی و فرهنگی کشور است. آرمان‌های بلند این دو نهاد، تعامل دوسویه‌ای است که با تلفیق علم و دین و مشارکت دست‌اندرکاران دانش و دانایی، در جوانان و آینده‌سازان ایران زمین به ثمر خواهد رسید و موجب شکوفایی هر چه بیشتر در زمینه‌های مختلف خواهد شد.

تربیت و توانمندسازی و ارتقای شایستگی‌های عمومی، تخصصی و حرفه‌ای منابع انسانی با تأکید بر پرورش انسان‌های متقی، کارآفرین، خودباور، خلاق و توانا در تولید علم متناسب با مبانی و ارزش‌های اسلامی، با خودباوری و کارپردی کردن علوم دست‌یافتنی است. تسهیل فعالیت‌های آموزش و پرورش در تلفیق علم و دین و مشارکت در نهضت تولید محتوای آموزشی مورد نیاز بر پایه‌ی معارف اسلامی و نیازهای ملی از برنامه‌های مطالعه شده در آموزش همگانی است که به ایجاد تحول بنیادین و نوآوری و ارتقای روش‌ها و برنامه‌ها می‌انجامد.

آماده‌سازی این برنامه‌ها بر اساس ارزش‌های فرهنگی و تعلیم دینی به‌طور قطع نسلی مهذب و معتقد و متعهد تربیت خواهد کرد. امید است دانش‌آموزان و دانشجویان آینده به‌ویژه دانش‌آموختگان دانشگاه فرهنگیان کشور، خروجی موفق این برنامه‌ریزی‌ها، اندیشه‌های تخصصی و کارشناسانه و تحول اساسی و نوآوری در نظام تربیتی کشور باشند و موجبات توسعه‌ی روحیه‌ی پژوهش، ارتقای مهارت در منابع انسانی، تقویت باورهای دینی و پایبندی به ارزش‌ها و هنجارها را فراهم سازند.

«هدف غایی سند تحول، تربیت انسانی

است موحد، مؤمن و معتقد به معاد، متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، خلق و خلقت، حقیقت‌جو و عاقل، عدالت‌خواه و صلح‌جو، وطن‌دوست و جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، خودباور و دارای عزت نفس و ...» (سند تحول، ۳۷) امید است این هدف آرمانی و متعالی محقق گردد؛ در این صورت حاکمیت زیبایی و خوبی و نسلی مهذب و وارسته را شاهد خواهیم بود که همان مدینه‌ی فاضله‌ای است که گاه در کتاب‌ها وصف آن را خوانده‌ایم.

نتیجه و جمع‌بندی

انسان هدف عالی آفرینش جهان است. جهان مادی و ظاهری پله‌ای از دربان تعالی است که توقف در آن موجب رکود است. آدمی در مرحله گذار از بُعد حیوانی به بُعد روحانی و معنوی ممکن است با مشغول شدن به تعلقات دنیوی از هدف اصلی خود بازماند. البته خودآگاهی و خودکنترلی لحظه به لحظه و توفیق الهی راهگشاست و بی‌تردید بی‌عنایات حق و توفیق او ره به جایی نتواند برد. معرفتی که از این رهگذر حاصل می‌شود به تعالی و کمال انسان ختم می‌شود و روح و روان، صیقل و صفا می‌یابد و این نهایت پرورش‌یافتگی و تعالی جویی است. در این مرحله از زندگی راه‌های خطا و تزلزل تنگ‌تر می‌شود و آدمی از قید خودخواهی و دنیاخواهی و دنیاطلبی وامی‌رهد و با کسب کمالات و معنویات ارتقا می‌یابد و حصارهای تنگ مادی را می‌شکند و به درجاتی از کمال دست می‌یابد. چنین انسانی، انسان آرمانی در اسلام و در فرهنگ ایرانی است که می‌توان زمام امور و سرنوشت جامعه را به دستان پاک او سپرد. او می‌تواند معلم شایسته‌ای برای تربیت و پرورش نوجوانان و جوانان کشور باشد و این غایت اهدافی است که در سند تحول بنیادین و اساسنامه‌ی دانشگاه فرهنگیان دنبال می‌شود.

قطعا راه سامان گرفتن ناهنجاری‌های جامعه و هدایت جوانان به استوارترین راه، از مسیر دین و فرهنگ می‌گذرد. توسل به ایمان و عقیده و باورهای ملی و مذهبی، انسان را از سردرگمی و بی‌مسئولیتی‌ها

ساخته و زندگی را پربارتر و معنادارتر می‌کند. بحران‌های هویتی جوانان این عصر درمانش تقویت ابعاد معنوی در زندگی آن‌هاست. امروزه توجه به روح و روان آدم‌ها و پناه بردن به امور معنوی در غرب نیز راهکاری مؤثر برای مقابله با گرفتاری‌های جوانان و جوامع شناخته شده است. حتی آن‌ها که خدا و دین و پیامبر ندارند و درک نازلی از دنیای عرفان و معنویت دارند، و آنان که جهان را تنها با نظام عقل و برهان تفسیر می‌کنند و در تنگنای حواس و عقل گرفتارند، پی برده‌اند که جنبه‌های معنوی زندگی با آرامش خاطر همراه است. مکتب معنادارمانی ملجأ متقن غرب در تفسیر لایبالی‌گری‌ها و دره‌دوری‌های گشته و با استمداد از بعد معنوی زندگی مشکلات روحی و روانی خود را تا حدودی حل کرده‌اند.

تأمین و تربیت معلمان، مدیران و مربیان متعهد، آگاه، در‌دانشنا، معتقد به مبانی دینی، ارزش‌های اسلامی و فضیلت‌های اخلاقی، تأمین منابع انسانی کارآمد و توانمند در جمهوری اسلامی ایران است که سرنوشت فرزندان این سرزمین را رقم می‌زند و بدین سان اهداف عالی تعلیم و تربیت اسلامی تحقق می‌یابد.

منابع

۱. آموزش و پرورش آذربایجان شرقی، (۱۳۹۱). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش.
۲. بولسون، رابرت (۱۳۹۳). روان‌شناسی روابط انسانی، ترجمه حمیدرضا سهرابی، تهران: رشد.
۳. دویس، موریس و هانری پیرون (۱۳۶۸). تفاوت‌های فردی، تهران: نشر بهمن.
۴. نصرافهانی، محمدرضا (۱۳۷۷). سیمای انسان در اشعار مولانا، اصفهان: نشر هشت بهشت.
۵. نعمت‌اللهی، فرامرز (۱۳۹۰). ادبیات کودک و نوجوان، تهران: انتشارات مدرسه.